

Lantbrukets nivå hos bönder och torpare

Teppo Vihola, *Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin.* [Från brödsäd till mjölkboskap. Förändringen i lanthushållningens produktionsinriktning i Finland från 1870-talet till första världskrigets tider], *Historiallisia tutkimuksia* 159. 472 s. Jyväskylä 1991.

Matti Peltonen, *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa* [Hemmansägare och torpare. Agrarfrågan i sekelskiftets Finland], *Historiallisia tutkimuksia* 164. 429 s. Vammala 1992.

Det föreligger två färska avhandlingar om lantbruket och lanthushållningen i Finland under tiden från ca 1870 till 1910-talet. Med tanke på den starka agrara dominansen ännu i förra sekelskiftets Finland är det givetvis väsentliga förhållanden som de två verken handlar om, och båda kommer med värdefulla nya bidrag till den ekonomisk-historiska och socialhistoriska forskningen. Teppo Vihola presterar den första grundliga utredningen av tyngdpunktens förskjutning från vegetabilie- till animalieproduktion och av faktorerna i förloppet inom olika delar av landet. Matti Peltonen genomför en delvis omvärderande jämförelse mellan bondhemman och torp ifråga om nivån på olika grenar av deras lanthushållning och på lönsamheten.

Vihola har utarbetat metoder för att beräkna värdet av lantbrukets produktion inom skilda grenar. Han prövade först metoderna kortfattat i sitt bidrag till det lokalhistoriska storverket *Vanhan Ruoveden historia*, nämligen detta verks del III:3:1 som han skrev 1983 under titeln *Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860–1917* (anmäld i *HTF* 1985 s. 23–38). Viholas nu föreliggande avhandling utgör ett slags fortsättning på Arvo Soininens redan klassiska *Vanha maataloutemme* (1975), som behandlar tiden från 1720- till 1870-talet. Äldre arbeten, vilkas resultat Viholas undersökning särskilt ofta aktualiserar, och delvis reviderar, är Seppo Simonens *Lypsykarjatalousvaltainen tuotantojärjestelmä* (1949) och Pentti Viitas *Maataloustuotanto Suomessa 1860–1960*, (1965).

I motsats till Soinin har Vihola haft omfattande enhetliga källserier att bygga på, också om bearbetningen nog säkert har varit arbetsdryg. Det är framförallt det statistiska grundmaterialet för guvernörernas berättelser, som föreligger från senare delen av 1870-talet 40 år framåt. Han använder siffrorna kommunvis, från ett urval om 31 kommuner i olika landsdelar. Det finns knappast skäl till starka invändningar mot förf:s höga värdering av materialets tillförlitlighet. Undantag utgör kanske ofärdsåren närmast sekel-

skifter; åtminstone har jag i Pernå konstaterat en omfattande vägran av politiska skäl att överhuvudtaget ge uppgifter för guvernörens statistik (*Pernå sockens historia III*, 1989, s. 129).

Vihola ägnar en väl underbyggd kritisk granskning åt främst två grupper av serier med prisuppgifter. Den ena är de officiella markegångspriserna, om vilka man nog tidigare haft på känn att de varit missvisande låga. Jämförelser bl.a. med faktiska torgpriser på några orter visar nu hur stora differenserna verkligen kunde vara. Likartat blir resultatet av en komparation med siffror hos Viita och hos Heimer Björkqvist.¹ De två senares tal är enligt Vihola i allmänhet för låga, särskilt Viitas och särskilt ifråga om mjölk, smör o.a. animalieproduktion.

Prisjusteringarna lägger grunden för Viholas tidfästning av övergången till animalieproduktionens, speciellt mjölkhushållningens, dominans och för tidfästningens differentiering geografiskt. En relativt tidig övergång ifråga om mjölkhushållningen, senast på 1870-talet, betingades i Nord-Österbotten av naturförhållandena, de goda betesmarkerna och den kortare växtperioden för brödsäd. I Karelen och övriga östra Finland inverkade tidigt avsättningen på S:t Petersburg. För Nylands del placeras övergången till slutet av 1870-talet; Helsingfors' metropolfunktion kom alltså också i detta avseende senare och var givetvis mera begränsad än S:t Petersburgs. Sist, på 1890-talet och under 1900-talets första lustrum, skedde övergången i Syd-Österbotten och Tavastland, där spannmålsodlingen hade ett särskilt starkt fotfäste.

Vihola för sin utredning fram till skärningsåret 1913, och behandlar därmed också den försämrade självförsörjningsgraden, särskilt ifråga om brödsäd, olika i olika landsdelar. Kalkylerna över enskilda lägenheters genomsnittliga produktion och självförsörjningsgrad har en viss slagsida. Som lantbrukslägenheter räknas här, i den officiella statistikens av år 1910 m.m. efterföljd, också lägenheter med 0,5–1 hektars odlingar. De här lägenheterna, som ställvis dominerade kvantitativt, kan dock ju inte ses som sådana produktionsenheter i lantbruket från vilka odlarfamiljerna skulle ha fått sin huvudsakliga utkomst. För tiden 1877–1905 använder Vihola som synonym för lantbrukslägenheter de "rökar" som det räknas med i guvernörsberättelserna; i endel fall var identifikationen befogad, men ofta var sådana "rökar" bara en backstuga med kanske några kvadratmeters täppa som enda odling. Vihola borde rimligen ha uttalat kraftigare reservationer för den snedvridning som följer av de små täppornas närvaro i hans siffror över genomsnittlig produktion per lägenhet (s. 317–337), om han inte kunnat utsluta dem. Det torde dock inte inverka på hans viktiga huvudresultat.

*

¹ Heimer Björkqvist, *Prisrörelser och penningvärde i Finland under guldmyntförsörjningsperioden 1878–1913* (1957).

Medan Vihola främst baserar sig på siffror kommunvis använder Matti Peltonen uppgifter lägenhetsvis. Hans viktigaste primärmaterial är värderingsinstrument tillkomna för lån från Finlands Hypoteksförening. Redan skillnaderna i materialet verkar att hos Vihola lägenheterna blir abstrakta, i viss mån diskutabla genomsnittsenheter, medan de hos Peltonen mera får karaktären av konkreta bondhemman och torp.

Hypoteksvärderingarna är ett förnämligt material för en undersökning med utgångspunkt i de enskilda lägenheternas ekonomi. Till Peltonens bedömningsgrunder kan jag för min del lägga att jag kunnat konstatera deras akribi i enskilda fall vid jämförelser med gårdens egen bokföring för internt bruk?² Principiellt bör Peltonens berygsättning av värderingsinstrumentens arealuppgifter som "synnerligen tillförlitliga" kompletteras med att de säkraste uppgifterna om odlingsarealer dock finns i lantmäterihandlingarna. Just kring sekelskiftet 1900 gjordes i många byar uppmätningar för storskiftesregleringar och nyskiftet. Men att konsultera det materialet hade kanske varit för arbetsdrygt.

Ett någorlunda enhetligt och därmed för komparativ analys användbart material av hypoteksvärderingar föreligger för tiden 1865–1913. Peltonen kommer givetvis att behandla det av Vihola penetrerade ämnet övergången från vegetabilieproduktion till animalieproduktion, men han sysslar t.ex. inte med att tidfästa övergången i olika regioner. Den enes huvudresultat rubbar inte den andres, kan om dessa två kort konstateras. En relativt undanskymd roll hos Vihola spelar de socialhistoriska frågeställningarna. De är en huvudsak hos Peltonen, och granskningen här skall koncentrera sig på dem.

I avhandlingens största kapitel, på 140 av dess 400 sidor, skärskådar Peltonen med jämförelsen hemmansägare-torpare som återkommande infallsvinkel lantushållningens tekniska förnyelse och förskjutningarna mellan produktionsinriktningarna. Som kriterier på moderniseringsgraden använder Peltonen bl.a. arten av cirkulationsbruk, relationen naturäng/höåker, användning av järnplog, tröskverk o.a. tekniska innovationer. Det visar sig att torpen höll i stort sett samma nivå som lika stora bondgårdar i dessa avseenden, frånsatt huvudsakligen tillgången till vissa typer av tröskverk.

Med tanke på att mjölkhushållningen blev den dominerande produktionsinriktningen (såsom Vihola i detalj utrett) är det av särskilt intresse att ifråga om denna övergång jämföra bondgårdar och torp. Peltonen visar kort sagt att skillnaderna mellan de två slagen av lägenheter också i dessa avseenden var obetydliga. – Vissa motsvarande jämförelser av jordbrukets och boskapsskötselns nivå hos hemmansägare, landbönder och torpare har jag gjort på basis av primärmaterial till 1910 års lantbruksstatistik för den ännu

² Olle Sirén, *Sarvlaks. Gårdsurskillningen och gårdssamhället från 1600-talet till 1900-talet* (1980), s. 84 f., *Pernå sockens historia* 11:2 (1981), s. 323 ff., 555 ff.

icke färdiga del IV av Pernå-historien. Resultaten pekar i samma riktning som Peltonens.

Än då skogshushållningen? Traditionellt har den i finländsk historieskrivning setts som böndernas viktigaste inkomstkälla under årtiondena kring sekelskiftet 1900 och som avgörande resursförstärkning för höjandet av lantbrukets nivå hos de skogsägande bönderna. Peltonen justerar denna bild. Han återger bl.a. endel samtida uttalanden om att skogsinkomsterna mera än till investeringar i tekniska nyheter gick till att tillgodose ökade krav på utlösen av samarva (varom f.ö. också finns vittnesbörd i mitt lokala material). Torpen hade som bekant inte stora möjligheter att använda skog för avsaluproduktion; både för dem och nästan lika mycket för bondgårdarna gäller att inkomststrukturen behärskades av mjölkhushållningen.

Biinkomsterna, t.ex. från lönarbete utom hemstället, spelade en större roll för torpare och backstugusittare än för självägande bönder i flertalet av de undersökta socknarna. Här måste dock påpekas en likadan slagsida som i ett avsnitt i Viholas avhandling. Peltonen sammanför i de hithörande tabellerna jordarrendatorerna i en enda grupp utan att klart beakta skillnaderna i storleksklasser. Bilden av torpens ekonomi snedvrids därför av att till samma kategori förts backstugor med odlingar på kanske någon bråkdel av 1 hektar; för många backstugusittare gav ju lönarbetet huvudinkomsten, medan det egna lantbruket svarade för en mindre del av familjens försörjning, om alltid ens det. En differentiering enligt lägenheternas storleksklass hade varit på sin plats för att tillräckligt nyansera bilden av löninkomsternas roll.

Peltonen avvisar föreställningen om flertalet av jordarrendatorerna – med vilket flertal han rimligen främst avser torparna – som "proletärer". Matti Favorin räknade torparna i 1800-talets Sjundeå till "en relativt välmående medelklass".³ Efter att i många avseenden ha jämfällt torparna och hemmansägarna (med odlingar i samma storleksklass) profilerar Peltonen 1900-talets början som en tid av kriser och konflikter mellan de två lantbrukargrupperna. Torparna börjar enligt honom framträda som en aktiv och krävande protestgrupp från jorddelningsryktenas tid 1899 över lantbruksstrejckerna 1903 o.s.v.

Denna politiska sida (med självfallen ekonomisk dimension) av förhållandet mellan jordägare och arrendatorer kan inte här granskas närmare. Kort må sägas att Peltonens teser i dessa ting gott kunde bilda utgångspunkten för en grundligare diskussion och för ytterligare dokumentering. Det gäller bl.a. den faktiska utvecklingen av torparnas prestanda till jordägaren (stegring eller stillastående), en ny kritisk granskning av markegångstaxornas o.a.s uppgifter om dagsverkens värde i pengar, kalkyler över skattebördan som också beaktar värdet av pålagor från den mantalssatta jorden såsom

³ Matti Favorin, *Siuntion historia* (1986) s. 271 ff., rec. i *HTF* 1990, s. 139–141.

vägbyggnads- och skjutsningskyldighet, opinionsbildningens kanaler på landsbygden m.m.

För den fortsatta behandlingen av ämnet behövs åtminstone på en punkt en klarare terminologi: uppsägning (irtisanominen) var ingalunda automatiskt detsamma som vräkning (häätö), och därmed var inte heller, vilket tydligare borde observerats i Peltonens engelska referat, *notice* och *eviction* synonymer. Ett alltför allmänt bruk av orden vräkning, häätö, *eviction* manar obefogat starkt fram bilden av de dramatiska händelserna på Laurila torp i Pentinkulma – en ort som hos Peltonen, enligt avhandlingens inledande citat och slutmening, står som representant för landet.

Både där resultaten synes bli bestående och där teserna kan väcka diskussion fungerar Viholas och Peltonens avhandlingar i ett syfte som Peltonen med en icke alldeles anspråkslös *licentia poetica* formulerar sålunda: Landsbygdens återkomst till Finlands historia.

Olle Sirén

Att elektrifiera Finland – en fosterländsk uppgift

Timo Myllyntaus, *Electrifying Finland. The Transfer of a New Technology into a Late Industrialising Economy*. ETLA – The Research Institute of the Finnish Economy, Series A 15. 407 s. Macmillan 1991.

Industrin och den tekniska utvecklingen har haft en avgörande betydelse för utformningen av det moderna Finland. Historikerna har emellertid undersökt dessa förändringsfaktorers betydelse och förhållande till samhället i relativt liten utsträckning, vilket åtminstone till en del sammanhänger med att forskning i maskinernas värld kräver tämligen specialiserade färdigheter av humanisterna. Inom den historiska forskningen i Finland är Timo Myllyntaus en banbrytare på detta delområde. Han har tidigare behandlat den teknologiska förändringen i bl.a. böckerna *Teknologinen muutos Suomen teollisuudessa 1885-1920* och *Finnish Industry in Transition, 1885-1920: Res-*